

Ярослав Григорович ЛИЗОГУБ,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

ЩЕ РАЗ ПРО «ТРИВАЛИЙ ЧАС» У СТАТТІ 146 КК УКРАЇНИ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ

Статтю присвячено проблемі законодавчого визначення змісту однієї з кваліфікуючих ознак складу злочину, передбаченого ст. 146 Кримінального кодексу України. Ідеться про тривалий час, як відповідний нормативно-правовий критерій оцінки підвищеного ступеня суспільної небезпечності незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

У роботі проаналізовано як наукові підходи до розуміння тривалого часу, так і низку судових рішень. При цьому продемонстровано, що така ознака тлумачиться геть по різному, і в такий спосіб це створює реальну проблему в правильності розуміння її справжнього змісту й реального використання в ході правозастосовної діяльності.

Автором висловлено й власну думку на рахунок питання, що є під увагою, яка ґрунтується на особливостях виділення критеріїв, за допомогою яких відповідна оцінка тривалого часу набуватиме слушних і зрозумілих підстав. Наголошено, що існуючий наразі законодавчий підхід до самої лише констатації наявності аналізованої ознаки в рамках відповідної частини ст. 146 КК України не може вважатися правильним. І насамперед через суттєву сумнівність використання в кримінально-правовій нормі оцінного поняття з таким широким спектром семантичного навантаження.

Запропоновано декілька способів розв'язання проблеми, що утворилася.

Ключові слова: *тривалий час, незаконне позбавлення волі, викрадення людини.*

Постановка проблеми. Вимога щодо визначеності змісту

вітчизняного законодавства, як відомо, є одним з ключових критеріїв дотримання принципу верховенства права. Про це неодноразово наголошувалось і у висновках Європейського суду з прав людини¹, і в рішеннях Конституційного суду України².

Такий принцип закріплено в ст. 19 чинної Конституції, а його дія поширюється на всі законні та підзаконні акти в Україні. Не є виключенням у цьому сенсі й вітчизняний кримінальний кодекс, норми якого, як видається, усе ще містять положення, зміст яких не завжди задовольняє вимогу визначеності. Однією з таких норм є стаття про відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, а положенням у ній, яке, на нашу думку, вимагає корекції, є одна з кваліфікуючих ознак, а саме вчинення злочину протягом тривалого часу. Умовно-скорочено називатимемо таку ознаку «тривалий час».

Наукова дискусія щодо «тривалого часу» як кваліфікуючої ознаки юридичного складу злочину «Незаконного позбавлення волі або викрадення людини» у вітчизняній кримінально-правовій теорії триває вже не одне десятиріччя. Її обговоренню в тому чи іншому обсязі присвячувалась увага в роботах А. В. Андрушка, В. І. Борисова, О. О. Володіної, М. К. Гнетнев, І. В. Сингаївська, З. А. Загинеї, Л. В. Кабанець, О. С. Наумової, А. С. Політової, О. І. Саско, М. І. Хавронюка, С. Д. Шапченка та деяких інших дослідників. Певні аспекти тривалого часу піддавались науковому огляду та аналізу й у деяких наших роботах³.

Проте, досліджуючи таку ознаку, майже всі вищезазначені криміналісти концентрувалися, в основному, на спробах визначення її змісту, намагались встановити межі, якими б початковий відлік тривалого часу в контексті розглядуваної норми найдоречніше засвідчувався. І майже жоден з них, за виключенням хіба що З. А. Загинеї та А. С. Політової, не піддавав критичній увазі вже самий факт перебування такої ознаки в рамках ст. 146 КК України. А, мабуть, саме з цього й слід було розпочинати дискусію, бо існування цієї ознаки в розглядуваній нормі, як видається, не тільки збільшує суб'єктивне над об'єктивним, але й певною мірою спотворює зміст кримінально-правової норми. Перша обставина є наслідком значної змістовної невизначеності тривалого часу. Друга, як видається, – пов'язана з відсутністю повноцінного логічного її зв'язку з тим, що

¹ Sunday times v. The United Kingdom, Judgement of the European Court of Human Rights (1979, Application no. 6538/74). HUDOC / European Court of Human right. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57584> (дата звернення: 09.03.2024); S.W. v. The United Kingdom, Judgement of the European Court of Human Rights (1995, Application no. 20166/92). HUDOC / European Court of Human right. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57965> (дата звернення: 19.04.2024)

² Конституційний Суд України: Рішення від 26.02.2019 №1-р/2019. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19> (дата звернення: 09.03.2024); Конституційний Суд України: Рішення від 22.09.2005 №5-рп/2005. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05> (дата звернення: 19.04.2024)

³ Лизогуб Я. Г. «Тривалий час», як оціночне поняття у статті 146 КК України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. №6. С. 88-91; Лизогуб Я. Г. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини ст. 146 КК України): деякі проблеми кваліфікованого складу. *Право України*. 2008. №10. С. 126-129.

фактично криміналізується в ст. 146 КК України.

Метою статті є доведення факту недосконалості наразі існуючого законодавчого способу ілюстрації ознаки «тривалого часу» в ч. 2 ст. 146 КК України.

Виклад основного матеріалу. На початку обговорення, звертає на себе увагу відсутність у вітчизняному КК автентичного визначення ознаки, що розглядається. Його немає як у самій статті 146, так і в інших кримінально-правових нормах Особливої частини. А, відповідно, роз'яснення змісту тривалого часу фактично віддано «на відкуп» теорії та судовій практиці.

Подібна логіка не є новою для чинного кодексу. Але чи можна говорити про те, що в даному випадку вона також є виправданою, на нашу думку, становить принаймні дуже велике питання. Бо кількість лише наукових спроб системно детермінувати розглядувану ознаку по суті перебільшує десяток. При цьому проблема, як видається, не стільки в кількості підходів, скільки в якості, адже доктринальні намагання витлумачити розуміння тривалого часу, м'яко кажучи, характеризуються відсутністю якогось уніфікованого підходу, і, як наслідок, дуже сильно різняться. А це, своєю чергою, не просто ускладнює, але й унеможлиблює якісь конкретні висновки на рахунок тривалого часу.

Так, на думку А.С. Політової¹, з якою погоджується О.І. Саско², поняття тривалого часу, використане в ст. 146 КК України, пов'язується зі строком у понад 3 доби утримання потерпілого. До речі, підтримка зазначеному підходові висловлювалась і в деяких попередніх роботах автора цих строк³, а певною мірою, і в окремих напрацюваннях М.К. Гнетнева та І.В. Сингаївської з різницею лише в тому, що останні два автори термін утримання вимірюють не в добах, а в днях⁴.

З певними застереженнями, але вже про понад сім діб як про тривалий час у рамках ст. 146 КК України фактично зазначається у дисертаціях О.С. Наумової і О. О. Володіної. При цьому обидві авторки уточнюють, що через неоднозначний зміст тривалого часу як ознаки, що розглядається, вона повинна уточнюватись кожного разу, коли йдеться про її наявність⁵.

Диференційовано демонструє свою точку зору на рахунок тривалого часу В. І. Борисов. Учений констатує, що зміст такої ознаки «[...]

¹ Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2007. С. 14.

² Саско О. І. Тривалий час: оціночне поняття у ст. 146 Кримінального кодексу України: *Історико-правовий часопис*. 2020. № 1 (15). С. 104.

³ Лизогуб Я.Г. «Тривалий час», як оціночне поняття у статті 146 КК України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6. С. 88–91.

⁴ Гнетнев М.К., Сингаєвська І.В. Про ключові аспекти кваліфікації злочинів, передбачених статтями 146 і 147 КК України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 49.

⁵ Наумова О.С. Кримінально-правова протидія злочинам проти волі особи (за статтями Розділу III Особливої частини КК України): дисертація ... кандидата юридичних наук: 12.00.08. Київ, 2017. С. 76-77.; Володіна О.О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину) : Дисертація ... кандидата юридичних наук: 12.00.08. Харків: 2003. С. 172.

визначається з урахуванням конкретного астрономічного строку, наприклад, тиждень та більше»¹. Тобто бачимо, що на відміну принаймні від двох попередніх поглядів, де зазначалось про понад сім діб, В. І. Борисов визначає мінімальну межу тривалого часу на рівні тижня, тобто семи діб. Невелика, але ж різниця! При цьому максимальні межі не детермінуються, обмежуючись коментарем про те, що це можуть бути тижні.

Про тижні, але вже як про мінімальний строк тривалого часу зазначається в роботах М. І. Хавронюка та С. Д. Шапченка. Але, якщо на думку першого вченого, це має бути принаймні два тижні², тобто мінімальну межу, по суті, видно, то за логікою другого – «тривалий час як оціночне поняття не має якихось формальних кількісних параметрів. Проте, у будь-якому разі мова може йти про тривалий час [...] коли обмеження у свободі пересування потерпілого обчислюється принаймні у тижнях»³. А за такої логікою, це може бути і два, і три, і більше тижнів.

Окремого змісту набуває підхід до розуміння тривалого часу, викладений А. В. Андрушком. Останній, не висловлюючи чітку думку щодо строків, якими характеризується ознака тривалого часу, констатує, що «тривалість незаконного позбавлення свободи є доволно умовною хоча б тому, що залежить від причини звільнення потерпілої особи»⁴. І продовжує: «Якщо звільнення такої особи відбулося з волі винного, можна чітко визначити строк, протягом якого вона незаконно утримувалась. Інша справа – коли звільнення потерпілого відбулося з незалежних від волі винного причин (наприклад, потерпілому вдалося втекти з приміщення, в якому його протиправно утримували). Скільки б ще тривало незаконне позбавлення особи свободи у таких випадках – говорити складно»⁵.

Подібна авторська герменевтика тривалості незаконного позбавлення волі виглядає не зовсім зрозумілою й доречною (принаймні в контексті питання, що є під увагою), бо не ясно яке місце у визначенні саме змісту тривалості в контексті відповідної кваліфікуючої ознаки займає диференційоване набуття свободи потерпілим – особа звільнилась самотужки чи її звільнив злочинець. Тим більше не є зрозумілим, до чого автор в подібному аналізі замислюється над тим, скільки б могло тривати утримання потерпілого в разі, якщо б він самостійно не набув звільнення. Адже хіба це має бодай якесь мінімальне кримінально-правове значення під кутом зору дослідження матерії? Якщо потерпілий вже позбувся такого собі

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Т. 2 : Особлива частина. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. С. 108.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. С. 243.

³ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С.С. Яценко. К.: А.С.К., 2005. С. 365.

⁴ Андрушко А.В. «Тривалий час» як оцінне поняття у ч. 2 ст. 146 Кримінального кодексу України : Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття» (29 квітня 2021 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя, Д.С. Птащенко, С.Д. Шапченко. К., 2021. С. 94.

⁵ Там само. С. 94–95.

злочинного «полону», то який практичний сенс в оцінці вірогідності його можливого, але об'єктивно нездійсненого утримання в майбутньому? Певно, тут А.В. Андрушком допущена логічна помилка.

Ну й, з рештою, не зайвим, як видається, у контексті досліджуваного питання буде короткий аналіз позиції З.А. Загиней. На думку такої авторки, зміст тривалого часу слід визначати з урахуванням як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, бо «намагання [...] визначити об'єктивні критерії цієї кваліфікуючої ознаки, [...] не здійснюючи мотивування прийнятого рішення, не можна вважати обґрунтованими»¹. При цьому науковиця не сформулювала якихось конкретних мінімумів часу під кутом зору об'єктивних чинників. Більше того, підсумовуючи свої висновки в дослідженні розглядуваного питання, вона зазначила: «тривалий час як кваліфікуючу ознаку незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ч. 2 ст. 146 КК) доцільно вилучити»².

Звісно, у кримінально-правовій теорії зустрічаються й інші підходи до розуміння змісту тривалого часу. Але у висвітленні всіх наявних позицій, як видається, немає сенсу, бо ключовим завданням такої роботи є не стільки кількісна, скільки якісна демонстрація суттєвої змістовної неоднозначності ознаки тривалого часу в ст. 146 КК України. І тому вже наведених матеріалів, на нашу думку, цілком достатньо для того, щоб переконатись і в множинності існуючих наукових поглядів, і в їх принциповій диференційованості.

Водночас зображення проблеми на тлі існування однієї лише наукової дискусії, без урахування її практичної площини (за наявності такої), як видається, було б не зовсім повноцінним. Адже самі по собі доктринальні напрацювання, здійснені відірвано від сфери правозастосування чи без урахування її особливостей, виглядали б як мінімум нікчемними, а то й узагалі безкорисними. І тому, запобігаючи такому результату, пропонуємо до розгляду декілька окремих судових рішень, які в тій чи іншій мірі засвідчують, що невизначеність тривалого часу в ст. 146 КК України – це не лише теоретична, але й, що дуже важливо, практична проблема.

Примітно, але ані Пленум, ані Велика Палата Верховного Суду не приділили належної уваги розглядуваній проблемі попри очевидну наявність останньої. І тому її вирішенням суди нижчих інстанцій зайнялись фактично самостійно. Водночас відсутність єдиної думки щодо змісту тривалого часу в кримінально-правовій теорії поряд із не напрацьованим механізмом його визначення відповідними судовими структурами, рішення яких, відповідно до закону, є обов'язковими для врахування, обумовили появу суттєвих розбіжностей у конкретних судових рішеннях. Подивимось що в підсумку відбулось.

Так, вирішуючи в справі № 415/2182/20³ питання про притягнення до

¹ Загиней З. А. Герменевтика кримінального закону України : дис. ... доктор юрид. наук : 12.00.08 / Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ, 2016. С. 349.

² Там само. С. 349.

³ Вирок Лисичанського міського суду Луганської області від 18 травня 2020 року (справа

кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 146 КК України групи злочинців, Лисичанський міській суд Луганської області встановив, що такими особами було вчинено дії з приводу викрадення та подальшого утримання декількох потерпілих протягом тривалого часу. При цьому суд установив, що такі особи викрадалися в різний час і утримувалися протягом різного часу (так, одна утримувалася протягом 5 днів, друга – протягом 7 днів, третя – фактично протягом 8 днів – с 01 до 09 червня, а четверта – протягом майже двох місяців). Але, ухвалюючи обвинувальний вирок, суд жодним чином не висловився щодо строку утримання кожного з потерпілих на предмет відповідності ознаці «протягом тривалого часу», з урахуванням якої він інкримінував винуватим особам вищезазначене кримінальне правопорушення. Натомість суд лише формально визначився про наявність в їх діях зазначеної кваліфікуючої ознаки. Тобто, по суті, він ухвалив, що така ознака тут є, а ось що саме змусило його дійти такого висновку, і які критерії оцінки тривалості утримання він при цьому урахував, суд фактично проігнорував.

Водночас, зважаючи на те, що у вирокі судом не констатовалось, що винуватими особами в такий спосіб було вчинене одне продовжуване кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 146 КК України, кожен факт викрадення окремого потерпілого з подальшим його утриманням (за відсутності судової оцінки часу такого утримання на тлі висновку про інкримінування винуватим особам розглядуваної кваліфікуючої ознаки) по суті засвідчує окремий епізод кримінально-протиправної діяльності, що здійснювалась протягом тривалого часу. У тому числі й тоді, коли утримання відбувалось протягом 5 днів.

Схожу логіку інкримінування ознаки «протягом тривалого часу» у рамках ст. 146 КК України спостерігаємо й у вирокі Суворівського районного суду міста Одеси (справа 523/12042/18)¹. Так, проаналізувавши фактичні дані, суд дійшов висновку, що «[...] з 03 березня 2018 року до 12 квітня 2018 року ОСОБА_15; з 18 березня 2018 року до 12 квітня 2018 року ОСОБА_16; з 03 квітня 2018 року до 12 квітня 2018 року ОСОБА_17; з 27 березня 2018 року до 12 квітня 2018 року ОСОБА_18; кожна особа окремо, незаконно були позбавлені волі [...]». У вирокі відсутні будь-які пояснення щодо того, який саме випадок незаконного позбавлення волі з тих, що були встановлені ним, і чому, пов'язується з розглядуваною ознакою. При цьому суд констатував, що всі такі дії були вчинені протягом тривалого часу, тобто й ті, що характеризували утримання понад місяць, як у випадку з особою_15, і ті, що засвідчували тримання потерпілого протягом 25 днів, як в разі з особою_16, і ті, що втілювали 16 днів незаконного позбавлення волі, як це було з особою_18, і, нарешті, ті, що призвели до утримання у межах 9 днів, як у випадку з особою_17.

№ 415/2182/20) / Zakon Online. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89984664>.

¹ Вирок Суворівського районного суду м. Одеси від 26 грудня 2018 року (справа № 523/12042/18) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78999426>.

Майже аналогічний підхід до інкримінування розглядуваної ознаки, хоча й з трохи меншою деталізацією, спостерігаємо у вироку все того ж Суворівського районного суду, але роком пізніше (справа № 523/17911/19)¹. Попри встановлення численних фактів незаконного позбавлення волі з диференційованими термінами утримання різних потерпілих (понад 200 осіб), суд залишив поза увагою надання кожному з таких фактів окремої оцінки під кутом зору ознаки, що розглядається, по суті лише формально підсумувавши про її наявність. При цьому мінімальний термін, протягом якого утримувався один з потерпілих – особа_51, що фігурує у вироку, і який судом фактично було враховано як тривалий, становить 8 днів (з 29.01.2018 до 06.02.2018).

Водночас, гортаючи матеріали судової практики, можна побачити й факти ухвалення Фемідою рішень щодо віднесення до числа тривалих і значно менших термінів незаконного позбавлення волі. Так, Ізмаїльським міськрайонним судом Одеської області у справі № 500/4140/13-к постановлено обвинувальний вирок, відповідно до якого випадок протиправного тримання потерпілого фактично протягом 3 днів визначено як прояв досліджуваної ознаки. «Вказані дії, – констатується в цьому судовому рішенні, – у відношенні ОСОБА_3 здійснювались протягом тривалого часу у період з 07.09.2012 року до 10.09.2012 року»². А, наприклад, у вироку Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська в справі № 201/12723/13-к періодом тривалого утримання людини визначено вже 2 дні. Ухвалюючи своє рішення, цей суд зауважив, що «ОСОБА_9 незаконно була позбавлена волі в період з 11.09.2013 року по 13.09.2013 року, тобто протягом тривалого часу»³.

Примітно, але подекуди як утримання протягом тривалого часу в рамках ст. 146 КК України суди розглядають навіть період, що вимірюється годинами. Так, дослідивши фактичні дані, Ізмаїльський міськрайонний суд Одеської області по справі № 500/4473/13-к⁴ назвав 11 годинне позбавлення волі потерпілого тривалим і кваліфікував дії винуватих осіб з посиланням на ч. 2 вищезазначеної кримінально-правової норми. А Вознесенський міськрайонний суд Миколаївської області в справі № 1407/3738/20125 до тривалого відніс період часу, що характеризувався

¹ Вирок Суворівського районного суду м. Одеси від 07 червня 2019 року (справа № 523/17911/19) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97510106>.

² Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 25 листопада 2013 року (справа № 500/4140/13-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/35447369>.

³ Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 24 червня 2014 року (справа № 201/12723/13-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39401646>.

⁴ Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 23 жовтня 2013 року (справа № 500/4473/13-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/35378994>.

⁵ Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 14 травня 2014 року (справа № 1407/3738/2012) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/28603621>.

лише вісьма годинами незаконного утримання.

Ще «далі» пішов Приморський районний суд м. Одеси, який притягнув до кримінальної відповідальності двох осіб за ч. 2 ст. 146 КК України в справі № 523/8553/16-к¹ кожного, зазначивши, що такі дії «суд кваліфікує за ч. 2 ст. 146 КК України як: *викрадення людини, незаконне позбавлення волі, вчинене [...] протягом тривалого часу*». При цьому у вироку зазначається, що потерпілий незаконно утримувався понад 5 годин. Але рекордсменами, у цьому контексті, напевно можна вважати два наступні судові рішення. Перше з них було ухвалено у справі № 107/3396/13-к, яку розглядав Керченський міський суд Автономної Республіки Крим, який як тривале утримання потерпілого визнав факт його тримання протягом трохи більше ніж 2х годин². А друге стосується вироку, що ухвалювався Олександрійським міськрайонним судом Кіровоградської області (справа № 398/7920/13-к), котрий дію ознаки «протягом тривалого часу» поширив на ситуацію з утриманням потерпілого протягом аж 1 (!) години.

При цьому у всіх таких судових рішеннях відсутнє належне обґрунтування підстав визнання відповідного часу утримання як тривалого. Можна навіть сказати більше, у цих вироках взагалі не було викладено обґрунтування на цей рахунок. Лише формальна констатація факту.

І в цьому сенсі подібні рішення, як з огляду на терміни, фактично визначені судами як детермінанти тривалого часу, так і відсутність відповідного цьому пояснення, викликають серйозне занепокоєння, у тому числі через можливість запозичення подібного підходу іншими судами в майбутньому. І проблема тут, як видається, не лише в порушенні процесуальних вимог чинного законодавства, яке вимагає суди обґрунтовувати свої рішення, але й у недосконалості окремих положень законодавства кримінального – зокрема у нестачі нормативно детермінованої і водночас належним чином виписаної конкретики щодо ознаки «протягом тривалого часу», передбаченої в ч. 2 ст. 146 КК України. Адже без такої конкретики, об'єктивне майже повністю нівелюється суб'єктивним. А, ураховуючи ще й відсутність єдності в підходах до розуміння тривалого часу серед науковців, герменевтична прірва, яку можна спостерігати, лише розширюється.

Дійсно, не можна не зазначити, що в літературі відстоюється думка, що тривалість (тривалий час) «не можна тлумачити [...] лише з використанням об'єктивних темпоральних критеріїв. Адже на сприйняття [...] тривалості будуть впливати чинники суб'єктивного характеру»³. При

¹ Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 23 лютого 2016 року (справа № 523/8553/16-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95099799>.

² Вирок Керченського міського суду Автономної Республіки Крим від 07 травня 2013 року (справа № 107/3396/13-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/31063294>.

³ Загинець З. А. Герменевтика кримінального закону України : дис. ... доктор юрид. наук : 12.00.08 / Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ, 2016. С. 348.

цьому називаються, зокрема вік, захворювання особи та умови тримання¹. Але насправді все це не має жодного стосунку до розуміння такої ознаки. Безспірно, подібні обставини в кожному випадку визначатимуть певні особливості незаконного позбавлення волі, але ж не треба, водночас, як говориться, натягувати тінь на плетінь. Тим більше, що деякі з цих обставин, як-от наявність певної хвороби в потерпілого, узагалі можуть бути об'єктивно невідомими винуватому, і, відповідно, не можуть йому інкримінуватись

Більше того, частина 2 ст.146 КК України передбачає відносно визначену санкцію, у межах якої суд може регулювати суворість заходів кримінального переслідування, зокрема посилюючи відповідальність за незаконне позбавлення волі потерпілого з урахуванням обставин його літнього віку або наявності в нього певної хвороби. А відтак він не позбавлений можливостей справедливого застосування відповідного нормативного інструментарію залежно від виявлених у справі фактів, що об'єктивно засвідчуватимуть необхідність пропорційної реалізації передбачених нормою й КК у цілому заходів державного примусу.

Єдине, що на нашу думку, заслуговує окремої уваги, так це необхідність закріплення в ч.2 ст.146 КК України ознаки, що характеризувала б певні тяжкі або такі, що значно принижують гідність потерпілого умови. Останні, на нашу думку, за своїм суспільно небезпечним змістом не є рівнозначними ознакам основного юридичного складу діяння, що є під увагою, як, власне, не уособлюють вони й тривалий час. І в цій частині намагання підмінити одне поняття іншим виглядає, м'яко кажучи, сумнівним. Принаймні хоча б тому, що тяжкі чи такі, що значно принижують гідність потерпілого умови, також можуть бути як короткочасними, так і тривалими, і це повинно заслуговувати на відповідну правову регуляцію. А в рамках ч.1 ст.146 КК України подібне не виглядатиме об'єктивно можливим через відверту непропорційність зазначених умов і ознак основного складу за характером тієї небезпеки, яку вони фактично здатні обумовлювати. Утім, подібна думка, як видається, потребує окремого самостійного дослідження і зараз не піддаватиметься глибшій увазі.

Натомість повертаючись до ролі суб'єктивних критеріїв в аналізі тривалого часу, слід, мабуть, підкреслити, що ані вік потерпілого, ані наявність у нього хвороб, а так само наявність умов тримання насправді їх не уособлюють. Вони як раз є об'єктивними чинниками, хоча й притаманними не всім, а лише певним особам. При цьому суб'єктивним, як видається, доречно виглядали б лише ті, що є похідними від свідомості – спосіб і форма подання фактів винуватою особою та його захисником, зміст і характер показань свідків, оцінка обставин справи і ставлення до сторін провадження з боку суду, тощо. Вплив останніх убачається цілком вірогідним, а наслідки такого впливу – непередбачуваними.

Висновки. Зважаючи на те, що суб'єктивні чинники не є залежними

¹ Там само. С. 349.

від якихось правил чи стандартів, завжди пов'язані лише з внутрішніми якостями конкретної особи (її професійністю, відповідальністю за доручену справу, законослухняністю, чесністю, справедливістю тощо), і в такий спосіб їх вплив не може бути належно контрольованим, а розуміння об'єктивних критеріїв, у свою чергу, не відзначається наразі традиційністю чи сталістю підходів, своєчасним убачаються наступні пропозиції. Одним з варіантів виходу з ситуації, що склалася може бути доповнення ст. 146 кодексу приміткою з відповідним визначенням принаймні мінімальних критеріїв, що детермінували б тривалий час, оскільки тривале утримання повинне не тільки за змістом, але й за формою відрізнятися від нетривалого, щоб об'єктивне домінувало над суб'єктивним. І строку утримання понад три доби, як видається, тут було б цілком достатньо з різних обставин. По-перше, оцінюючи зміст ознаки, що є під увагою, слід виходити насамперед з того, що потерпілим від злочину, передбаченого ч. 2 ст. 146 КК України, є саме людина, а тому критерії, які мають підлягати оцінці, не повинні базуватися на традиційному уявленні щодо показників тривалості. На нашу думку, незаконна ізоляція фізичної особи понад 72 години внаслідок її викрадення чи власне незаконного позбавлення волі – це, без перебільшення, прояв особливого втручання в конституційні права людини на свободу, гідність, а часом, і особисту недоторканність, який не просто детермінує вкрай невластивий їй статус фактично поневоленої особи, але й засвідчує його багаточасовість! По-друге, продовження кримінально-протиправної поведінки винуватою особою понад 3 доби певно засвідчуватиме підвищену злісність її дій, і в такий спосіб якісно відрізнятиме їх від тих, що характеризують незаконне позбавлення волі на рівні основного юридичного складу. По-третє, з відсутністю потерпілого протягом вищезазначеного часу в Україні необхідно започатковується обов'язок держави втрутитись у його пошуки, що у свою чергу, обумовлює додаткове навантаження на відповідні органи. По-четверте, подібне утримання є прямою загрозою вірогідного фізичного знищення людини (зокрема, за відсутності води чи необхідних ліків). Нарешті, через 3 доби перебування потерпілого під контролем злочинця може сформувати в нього прояв Стокгольмського синдрому, небезпека якого полягає в підтримці останнім протиправних дій викрадача (утримувача) і навіть активній протидії як пошукам себе, так і своєму звільненню. При цьому в останньому випадку суттєво збільшується ризик випадкового поранення чи навіть убивства потерпілого в процесі звільнення.

Іншим варіантом вирішення зазначеної проблеми вбачається можлива законодавча зміна форми та змісту самої такої ознаки, з встановленням безпосередньо в нормі, де вона передбачена, конкретних кількісних її показників. Приміром, це може бути закріплення у відповідній частині статті певної цифри, зо засвідчуватиме відлік тривалого часу, зокрема у вигляді наступного формулювання: «утримання потерпілого понад 3 доби». При цьому від слів «протягом тривалого часу» можна взагалі відмовитись.

У такому разі принаймні було б чітко зрозумілим, в яких випадках дії

особи заслуговуватимуть на кваліфікацію за ч. 1 ст. 146 КК України, а в якому – за ч. 2, якщо утримання потерпілого матиме певні терміни тримання. З іншого боку, це б суттєво наблизило змістовну складову норми до тих стандартів, що засвідчують правову визначеність законодавчих приписів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко А. В. «Тривалий час» як оцінне поняття у ч. 2 ст. 146 Кримінального кодексу України // Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття : Зб. тез доп. учасників науково-практичного круглого столу (29 квітня 2021 року) / упоряд. А. А. Стрижевська, К. П. Задоя, Д. С. Птащенко, С. Д. Шапченко. К., 2021. С. 93-95.
2. Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 229 с.
3. Гнетнев М. К., Сингаєвська І. В. Про ключові аспекти кваліфікації злочинів, передбачених статтями 146 і 147 КК України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 45–53.
4. Загиней З. А. Герменевтика кримінального закону України : дис. ... доктор юрид. наук : 12.00.08 / Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ, 2016. 636 с.
5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Т. 2 : Особлива частина. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. 1040 с.
6. Лизогуб Я. Г. «Тривалий час», як оцінне поняття у статті 146 КК України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. №6. С. 88–91.
7. Лизогуб Я. Г. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини ст. 146 КК України): деякі проблеми кваліфікованого складу. *Право України*. 2008. № 10. С. 126–129.
8. Наумова О. С. Кримінально-правова протидія злочинам проти волі особи (за статтями Розділу III Особливої частини КК України): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 245 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. К.: А.С.К., 2005. 848 с.
11. Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2007. 20 с.

12. Саско О. І. Тривалий час: оціночне поняття у ст. 146 Кримінального кодексу України: *Історико-правовий часопис*. 2020. № 1 (15). С. 102–105.

13. Ситько О. М., Шаповаленко Н. М. Словник юридичних термінів іншомовного походження. Одеса : ОДУВС, 2013. 44 с.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2024

Yaroslav H. LYZHUB,

PhD in Law, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

ONCE AGAIN ABOUT «DURATIONAL TIME» IN ARTICLE 146 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: TO BE OR NOT TO BE

The article is devoted to the problem of legislative definition of the content of the qualifying feature of the crime, provided for in Article 146 of the Criminal Code of Ukraine. It is about a long time, as an appropriate regulatory and legal criterion for assessing the increased degree of public danger of illegal deprivation of liberty or kidnapping of a person.

The work analyses both scientific approaches to understanding a long time, and a number of court decisions where the issue was under juridical assessment. At the same time, it is shown that such a feature is interpreted in totally different way, and thus it creates a real problem in the correctness of understanding its true content and real use in the case of law enforcement activities.

The author also expresses his own opinion on the calculation of the issues under consideration, which is based on the features of the selected criteria, with the help of which the appropriate assessment of a «long time» will acquire official and understandable grounds. It is emphasised that there is currently a legislative approach to the mere statement of the presence of the analysed feature within the framework of the relevant part of Article 146 of the Criminal Code of Ukraine cannot be considered correct. And primarily because of the significant questionability of using an evaluative concept with such a wide range of semantic load in a criminal-law norm.

Several ways of solving the problem that has arisen are proposed.

Key words: *durational time, illegal deprivation of liberty, kidnapping.*